

Tidinge

VAN DIE GOUDE

jaargang 35 | februari 2017 | →

**De loopbaan van Jacobus
Blauw (1759-1829)**

**Geschiedenis van Koudasfalt
te Gouda.**

**De grote geschiedenis van
Klein Amerika**

**Een briljant organist:
Joachim Hess (1732-1819)**

**Kijkkast- of opticaprenten
van Gouda**

Gouwe Verhalen: Han Bik

Tidinge

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING DIE GOUDE

redactie: **Henny van Dolder-de Wit, dr. Paul H.A.M. Abels, dr. Christiaan van der Spek, drs. Margreet Windhorst, drs. Paul van Horsen** (hoofdredacteur)
tekstredacteur: **drs. Kenny Louwen**

vaste medewerkers: **Marcel van Dasselaar**
(archeologie), **ir. Gert Jan Jansen** (Gouwe Verhaal),
Nico J. Boerboom (foto's en afbeeldingen)
met dank aan de medewerkers van: **Streekarchief
Midden-Holland (SAMH)** en **Museum Gouda**

redactieadres: **Hazelaarlaan 10, 2803 BS Gouda**
telefoon 0182-536053
e-mail: **pvanhorsen@kpnmail.nl**

secretariaat van die Goude: **Postbus 307,
2800 AH Gouda, telefoon 0182-534884**
e-mail: **info@diegoude.nl**

ontwerp en opmaak: **Peterpaul Kloosterman, Gouda**
(**www.2pk.nl**)

drukkerij: **Quadraat Printmedia, Oud-Beijerland**

ISBN: **0168-0498**

Lid worden van Historische Vereniging die Goude: Het lidmaatschap kost 28 euro voor particulieren per jaar; bedrijven betalen 45 euro. U kunt zich opgeven via onze website. www.diegoude.nl
Opzeggen: U kunt uw lidmaatschap tot vier weken voor het einde van een kalenderjaar opzeggen.
Uiteraard zijn ook overlijden en verhuizing redenen voor beëindiging van het lidmaatschap.

www.diegoude.nl

Foto voorkant : gezicht vanaf het terrein van Koudasfalt op de molen 't Slot (foto Paul van Horsen)

Van de redactie

Voor we iets vertellen over de inhoud van dit eerste nummer van 2017, willen we al iets kwijt over nummer twee. Het zal een themanummer worden geheel gewijd aan de geschiedenis van de protestantse kerken in Gouda. Aanleiding is het feit dat het dit jaar 500 jaar geleden is dat de Duitse monnik Maarten Luther met 95 stellingen aan de deur van de slotkapel in Wittenberg de aanzet gaf tot de Reformatie. Het bleef niet bij één kerkscheuring. In de loop der eeuwen ontstonden vele protestantse kerken van uiteenlopende signatuur. In Gouda kwam de Sint-Jan in handen van de calvinistisch-gereformeerden, maar er ontstonden ook talrijke kleinere geloofsgemeenschappen.

In dit uitgebreide themanummer komen verschillende van deze kerken aan de orde, zoals de Lutherse, de Doopsgezinde en de Evangelische kerken.

Deze eerste Tidinge van het jaar is weer een afwisselend geheel geworden. In omgekeerde volgorde: Gert Jan Jansen doet in zijn rubriek 'Gouwe Verhalen' verslag van zijn gesprek met de bekende Goudse arts Han Bik, de 'jonge' dokter.

Paul Abels beschrijft in zijn serie 'Goudana' kijkkasten met prachtige plaatjes van Gouda van de hand van de Duitse graveur Georg Balthasar Probst.

Henny van Dolder vertelt het droevige verhaal van de Goudse organist Joachim Hess die op zeer hoge leeftijd nog om zijn geld moest smeken.

Erik Kooistra probeert een verklaring te vinden voor de naamgeving van Klein Amerika.

Portret van J. Blauw, Jacques-Louis David (1795), Londen-National Gallery (<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/jacques-louis-david-portrait-of-jacobus-blauw>)

De overgang van Koudasfalt naar GOUDasfalt is bij iedereen wel bekend, maar de geschiedenis van het bedrijf Koudasfalt is nog niet beschreven. Eveline van der Hulst onthult een deel van de historie van deze onderneming aan de hand van de jaarverslagen die zich in het Streekarchief bevinden.

En we beginnen met het verslag van Tanja Wassenberg over haar onderzoek van het wonderlijke leven van de Goudse patriot Jacobus Blauw, die niet alleen in Gouda maar ook nationaal en zelfs internationaal in roerige tijden zeer afwisselende banen vervulde.

Paul van Horssen

Een grillige carrière in woelige tijden: de loopbaan van Jacobus Blauw (1759-1829)

Tanja Wassenberg

4

Tidings 2016

Op 28 december 1776 vinden we op een votschip de zeventienjarige uit Gouda afkomstige Jacobus Blauw. Een jongeman van goede afkomst die, met een aanstelling als advocaat op zak, was ingescheept voor de lange reis naar Batavia. Met dit grote avontuur begon de carrière van Jacobus Blauw: van piepjonge advocaat in Batavia naar hoge diplomatieke en politieke functies in Nederland, Italië en Frankrijk. Hij stond in deze scharnierperiode zeker niet aan de zijlijn toe te kijken; Jacobus Blauw was zowel een belangrijke getuige als een medespeler, soms in een belangrijke rol, soms in een bijrol, maar altijd betrokken bij de maatschappelijke en politieke veranderingen die zich in dit tijdvak afspeelden.

Een belangrijke nalatenschap

Blauw is geen onbekende in de geschiedschrijving en er is hem al van alles toegedicht door tijdgenoten en latere historici. Meestal verguisd om zijn opvliegend karakter, maar geroemd om zijn belezenheid en intelligentie. Dit artikel gaat niet in op wat anderen over hem hebben geschreven; de nadruk ligt op het begin van zijn carrière en zijn werkzaamheden in en voor Gouda. Jacobus Blauw

Portret van J. Blauw op bord, naar een schilderij van Jacques-Louis David 1795 (Londen-National Gallery Shop)

verdient het ook om eindelijk in het voetlicht geplaatst te worden. Door zijn nalatenschap kan het nog relatief onontgonnen onderzoeksgebied van het Patriotse gedachtengoed en de transnationale ideeënvorming in de Franse Tijd beter in beeld gebracht kan worden. Blauw heeft daaraan meegeholpen door het een en ander aan correspondentie na te laten; brieven aan zijn vrienden (onder wie Johan Valckenaer en Samuel Iperusz. Wiselius), correspondentie die hij voerde als buitenlands gezant en de ongeveer vijftienhonderd brieven die hij

Een goede weg prijst de bouwer

GESCHIEDENIS VAN DE ASFALTCENTRALE KOUDASFALT TE GOUDA, 1930-1950

Eveline van der Hulst

12

Tidings 2016

In 2016 werd het burger initiatief Goudasfalt huurder van het terrein van de voormalige asfaltcentrale Koudasfalt. Het terrein van 23.000 m² vormt een verlenging van de Goudse binnenstad en grenst tegelijkertijd aan de Krimpenerwaard en de IJssel. Hoewel de fabriek is verdwenen, herinnert de asfaltinstallatie met de kraan, inmiddels de 'Lange Arm' genoemd, nog aan de jarenlange industriële bedrijvigheid die het terrein gekend heeft. De herbestemming steunt op de inzet van vrijwilligers met elk hun eigen expertise. Er is voldoende ruimte voor een combinatie van wonen, werken, recreatie, cultuur, innovatie en (duurzaam) ondernemerschap.¹

In dit eerste artikel wordt een overzicht gegeven van de geschiedenis van de asfaltinstallatie in Gouda tussen 1930 en 1950. Het bedrijfsarchief van Koudasfalt², dat omstreeks 1987 aan het Streekarchief Midden-Holland is overgedragen door het moederbedrijf kws Infra BV, vormt daarvoor de belangrijkste bron. De jaarversla-

De 'Lange arm' op het terrein van de voormalige asfaltcentrale Koudasfalt (foto: auteur)

N.V. Koudasfalt.

Door de N.V. Vereenigde Fabrieken van Stearine, Kaarsen, en Chemische Producten alhier, en de Maatschappij Wegenbouw te Utrecht is opgericht de N.V. Koudasfalt Utrecht. Het kapitaal bedraagt f 500.000. verdeeld in 500 aandeelen. Geplaatst en in contanten volgestort zijn 75 aandeelen bij de eerstgenoemde oprichtster en 25 bij laatstgenoemde.

Goudsche Courant, 7 oktober 1930

De grote geschiedenis van Klein Amerika

Erik Kooistra

Als begeleiders van de cursus Goudologie horen wij veel interessante verhalen van docenten, maar krijgen we in de lessen ook veel vragen van cursisten. Daar zitten veel voor de hand liggende vragen bij waarop snel een antwoord te geven is. Maar soms zijn er vragen waarop ook de docenten geen antwoord hebben. Tijdens de Goudologie-cursus ‘Gouda buiten de singels’ werd gevraagd naar de herkomst van de naam Klein Amerika. Waar komt deze naam vandaan? Het recent uitgebrachte straatnamenboek biedt helaas geen uitkomst en ook in oudere straatnamenboeken van A. Scheygrond is geen volledige verklaring voor de naam te vinden

Beknopte geschiedenis van het ontstaan

Voordat de Tiendewegspoort werd afgebroken, lag ten oosten daarvan een ravelijn. Een ravelijn is een verdedigbaar eilandje in een vestinggracht, in het geval van Gouda ten behoeve van de verdediging van de erachter gelegen poort. In Gouda werd overigens niet gesproken van een ravelijn, maar van het ‘Bolwerk buiten de Tiendewegspoort’. Maar om verwarring te voorkomen

Stadskaart van F.S. Kardenier uit 1847 (SAMH)

met wat tegenwoordig ‘Het Bolwerk’ genoemd wordt, zal ik in dit verhaal de term ravelijn blijven gebruiken. De ravelijn met daar omheen de gracht werd gebouwd en gegraven kort na 1572. De vorm van een ravelijn was bij een volledige vesting vijfhoekig, zoals in Naarden, maar die in Gouda had drie hoeken, waarbij de zijde bij de Tiendewegspoort iets naar buiten uitweek. Via een brug aan de noordwestzijde kon de ravelijn vanaf de Karnemelksloot betreden worden en met een tweede brug kwam men op de Tiendeweg. Nadat de ravelijn zijn militaire functie verloor, mocht er langs de gracht nieuwe bebouwing worden opgericht. Deze nieuwbouw volgde het verloop van de gracht. Na de afbraak van de stadsmuren werd aan de zuidzijde van de Tiendewegspoort, in de gracht, grond aange-

De trieste levensavond van een briljant organist, Joachim Hess (1732-1819)

Henny van Dolder-de Wit

Wie de moeite neemt de Tidinge van april 2010 nog eens op te slaan, vindt daarin een uitgebreid artikel van Paul Abels over de musicus Joachim Hess. Hij was als organist bijna 65 jaar aan de Sint-Janskerk verbonden, het langste dienstverband ooit. Daarnaast gaf hij muzieklessen, was dirigent, stadsbeiaardier, componist, adviseur bij de restauratie en bouw van orgels et cetera. Laatstgenoemde functie bracht hem op vele plaatsen buiten Gouda. Hij schreef diverse informatieve boekjes, die volgens Abels nu een hoge antiquarische waarde hebben. Uit een brief van Hess, gevonden in de correspondentie van de kerk, blijkt echter dat zijn laatste levensfase niet over rozen ging.

Van aanzien tot armoede

Bij zijn aantreden in 1754 als organist en stadsbeiaardier ontving hij zowel van de stad als van de kerk 300 gulden per jaar. Toen hij in 1775 een benoeming als organist van de Dom te Utrecht afwees, verdubbelde de stad Gouda zijn salaris tot 600 gulden. Het bewijst hoe men hem waardeerde, het kerkbestuur zag zelfs – hoewel aarzelend – door de vingers dat hij zich aansloot bij de Evangelische Broederschap van de Hernhutters. Hij bewoon-

de een riant huis, De Pot geheten, links van het pand De Moriaan aan de Westhaven. In 1813, hij was toen 81 jaar, kreeg hij om zijn taak te verlichten een assistent toegevoegd in de persoon van de organist Isaac Willebeek. Met bijdragen van de stad en de kerk zou hij nu van een onbezorgde oude dag kunnen genieten. Maar dat pakte geheel anders uit. Oorzaak was dat zowel de stad Gouda als de kerk niet in staat bleken hun financiële verplichtingen na te komen, een gevolg van de Franse overheersing die ook de Goudse economie verre van onberoerd liet.

Bezuinigingen

Het begon in 1810, toen na overleg tussen de kerk en de stad werd besloten zijn beide uitkeringen te reduceren tot 150 gulden per jaar. In 1811, toen bezuinigingen steeds verder werden doorgevoerd, weigerde de kerkenraad de jaarrekening van de kerk, zoals toen gebruikelijk, voor akkoord te ondertekenen. Men was verontwaardigd dat het kerkbestuur hen niet op de hoogte had gesteld dat de vergoeding aan Hess op hetzelfde niveau bleef ‘...omdat men den ouden man niet gaarne zou willen benadelen’. Het zou de kerkenraad aangenaam zijn geweest ‘...door U weleerwaarden schriftelijk te mogen worden geïnformeerd of voortaan de toelaag aan gemelde verdienstelijken man moet blijven voortduren, dan ophouden’. De kerkmeesters maakten een eind aan de discussie door de vergoeding aan Hess voorlopig uit eigen portemonnee te betalen. De post op de rekening werd geschrapt, waarna ondertekening door de kerkenraad plaatsvond.

Kijkkast- of opticaprenten van Gouda

Paul H.A.M. Abels

30

Tidings 2016

Lang voor de uitvinding van de fotografie ontstond bij reizigers de behoefte beelden van bezochte steden en landen die indruk hadden gemaakt vast te houden en te bewaren. Daarnaast was – en is – er een grote markt voor inwoners van steden en dorpen die een fraai stadsgezicht of een mooie afbeelding van monumentale gebouwen uit hun nabije omgeving aan de muur wilden hangen. Ook menige stads- of dorpsgeschiedschrijving werd verfraaid met houtsneden of gravures die een glimp lieten zien van gebouwen en monumenten waar de inwoners trots op waren. In de bekende *Beschrijving van Gouda* van Ignatius Walvis, de allereerste in druk verschenen geschiedenis van deze stad uit 1713, werden standaard vier van dergelijke gravures meegebonden: een stadsplattegrond en afbeeldingen van het (verdwenen) kasteel, de Sint-Janskerk en het stadhuis. In sommige exemplaren is daarnaast nog een grote opvouwbare gravure aan te treffen van het interieur van de Sint-Janskerk.

Voorbeeld van een kijkkast met lens en spiegel

Lang moest de liefhebber het doen met deze eenvoudige, tweedimensionale afbeeldingen in zwart-wit of – in het beste geval – met de hand ingekleurd. Alleen stedelijke instellingen of zeer rijke burgers konden het zich veroorloven een stads- of dorpsgezicht te kopen of te laten schilderen. Rond 1760 deed graveur Georg Balthasar Probst, telg uit een boekdrukkersgeslacht in het Duitse Augsburg, een ontdekking die voor een breed publiek een extra dimensie toevoegde aan de klassieke afbeeldingen. Hij vervaardigde kopergravures met stadsgezichten, die hij niet alleen liet inkleuren, maar daarna ook perforeerde ten behoeve van een opstelling in een soort kijkkast. Door licht achter de kaart toe te laten ontstond er een illuminatie-effect met een feeëriek afbeelding, wat nog versterkt werd door de dieptewerking.

Een vorm van dieptewerking kon ook zonder het licht-effect bereikt worden met behulp van een lens en een

Han Bik

Gouwe Verhalen is een serie interviews met mensen die het verleden van Gouda zelf hebben beleefd.

Gert Jan Jansen

“Mijn relatie met Gouda zit simpel in elkaar. Ik ben hier 81 jaar geleden geboren in het huis, waar mijn vrouw en ik nog steeds wonen. Blekerssingel 55 is bij veel Gouwe-naars bekend als het huis van dokter Bik. Mijn vader is hier in 1933 de praktijk begonnen, die ik heb voortgezet. Ondanks mijn respectabele leeftijd word ik nog regelmatig aangeduid als de jonge dokter Bik. Wat betreft wonen en werken wordt het dus geen complex verhaal. Ik ben huisarts geweest van 1964 tot 1998. Ook wat betreft mijn huwelijk heb ik het niet ver van huis gezocht. In september 1964 ben ik getrouwd met Ellen, dochter van dominee Huls, die hier ook op de singel woonde. Mijn jongere broer dacht er net zo over. Hij is getrouwd met een zus van Ellen.”

De familie Bik

“De naam Bik komt in Gouda vaker voor. Je hebt Bik, de meubelmaker en je hebt Bik, de sloper, maar dat is geen familie. Toch komen wij al de nodige generaties uit deze stad. Mijn vader heeft het uitgezocht tot in de 16e eeuw. Bij onderwijzer Ruud van de Putte kon hij voor een gulden per persoon uit het archief gegevens van voorouders krijgen. De heer A.R. van de Putte, een van de oprichters van Die Goude, wist dus hoe je een genealogisch verdienmodel moest opzetten. Mijn grootvader, Jacobus Johannes Bik, is in Gouda bekend geraakt met ‘De papschool’. Hij was behanger en manufacturer. Met mijn grootmoeder dreef hij op Spieringstraat 83 een rijk gesorteerde winkel in stoffen. Als bijverdienste was hij werkzaam voor de Goudse winkeliersvereniging. In die

Han Bik (1935)

Dr. Bik (foto Nico J.Boerboom)

rol moest hij ‘de man met de rode pet’ langs sturen bij mensen die schulden hadden. De bittere armoe die daarbij aan het licht kwam, was aanleiding om zich te gaan inzetten voor de in 1804 opgerichte Vereniging ter Bereiding en Uitdeeling der Oeconomische Soep. Voor de kinderen vond hij dat niet genoeg. Als Gouds commissaris van de vereniging Tot Heil des Volks richtte hij aan de Vogelenzang een lokaal in waar gemiddeld honderd kinderen vijf dagen per week boterhammen en rijstebrij konden eten. Dr. Jan Schouten geeft hem in het boek *Wie waren zij* de erenaam ‘Vader Bik’. Onder het eten moesten de kinderen stil zijn en luisteren naar een verhaal uit de Bijbel of naar een stichtelijke vertelling. Er zal wel enige selectie zijn toegepast, want een kind kwam alleen binnen als het om de nek een plaatje had met de letters H.d.V.”

Dokter Bik senior

“Mijn vader heeft zijn sporen verdiend in cultuurhistorisch Gouda. Tientallen jaren was hij voorzitter van Die Goude, de oudheidkundige kring. Bij zijn overlijden in 1989 zijn de verdiensten van mijn vader uitvoerig in *Ti-*

Auteurs

Tanja Wassenberg is cultuurwetenschapper. Zij werkt aan een promotieonderzoek voor de Open Universiteit met de titel ‘Alles wat bestond is uit malkander gewrongen. Het leven en werk van mr. Jacobus Blauw (1759-1829)’

Eveline van der Hulst is historicus en medewerkster aan het Streekarchief Midden-Holland

Erik Kooistra is Goudoloog en brengt vele uren door in het Streekarchief Midden-Holland waar hij onderzoek doet naar het Goudse verleden

Henny van Dolder-de Wit is redactielid van de *Tidings* en zeer actief in historisch onderzoek van Gouda

Paul Abels is historicus en redacteur van dit tijdschrift

Gert Jan Jansen is vicevoorzitter van Die Goude en hoofdredacteur van de Nieuwsbrief. Tevens is hij medewerker voor de rubriek ‘Gouwe Verhalen’

Agenda

LEZINGEN 2017

6 maart: **Willemijn Wilms-Floet**
Het hofje - bouwsteen van de Hollandse stad, 1400-2000

12 april: **Laatste aanwinsten van Museum Gouda**

22 mei: **Christiaan van der Spek**
Het Nederlandse leger onder Napoleon

Tidinge

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING DIE GOUDE

**Een grillige carrière in woelige tijden:
de loopbaan van Jacobus Blauw (1759-1829)** 4

Tanja Wassenberg

**Een goede weg prijst de bouwer. Geschiedenis van de
asfaltcentrale Koudasfalt te Gouda, 1930-1950** 12

Eveline van der Hulst

De grote geschiedenis van Klein Amerika 21

Erik Kooistra

De trieste levensavond van een briljant organist: Joachim Hess 27

Henny van Dolder

Kijkkast- of opticaprenten van Gouda 30

Paul Abels

Gouwe Verhalen: Han Bik 35

Gert Jan Jansen